

III. ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ-ЕКОНОМІСТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Ірина КОБИЛЯНСЬКА, Олександр КОБИЛЯНСЬКИЙ

За результатами досліджень розроблена структурно-функціональна модель формування компетенцій з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців фінансово-економічних спеціальностей в процесі професійної підготовки, що складається з нормативно-цільового, змістовно-критеріального, технологічного, діагностико-корекуючого блоків. Обґрунтовано критерії, показники та рівні, що характеризують сформованість цієї компетентності.

According to the research developed structural-functional model of competences of health and safety of future professionals of financial and economic specialties in the process of training, consisting of a regulatory target, content-criterion, technological, diagnostic and corrective blocks. The criteria, indicators and levels characterizing formedness this competence.

Постановка проблеми. Україна зробила свій цивілізаційний вибір і підписала угоду про асоціацію з Євросоюзом, яка передбачає поглиблену економічну та політичну інтеграцію на засадах сталого розвитку до 2020 року. У той же час актуальними залишаються проблеми убезпечення людини і суспільства в цілому в умовах зростання техногенної небезпеки виробничого та побутового середовищ.

Інтеграційні процеси в європейському економічному просторі актуалізували нові вимоги до якості освіти, напрямки її розвитку і вдосконалення. Освіта повинна стати надбанням особистості, засобом її самореалізації в житті, побудови особистої кар'єри. А це змінює цілі навчання, його мотиви, форми і методи, змінює роль педагога. У динамічному «відкритому» суспільстві людям необхідний той базис, який дозволяє розуміти один одного і служити основою для розвитку творчих можливостей кожної людини, її самовираження і самореалізації в різних сферах людської діяльності. Тому в основу розробки стандартів вищої освіти нового покоління в Україні покладено компетентнісний підхід, а результати формування системи компетенцій є одним з ключових моментів оцінки якості професійної підготовки у вищих навчальних закладах. Компетентність характеризується наявністю в фахівця не стільки значного обсягу знань і досвіду, скільки умінь актуалізувати накопичені знання та вміння в потрібний момент і використовувати їх у процесі реалізації своїх професійних функцій. У такому контексті компетентність проявляється в здатності швидко і об'єктивно оцінити ситуацію, що склалася, іноді – непередбачену й небезпечну, і прийняти рішення, яке дозволяє досягти ефективного результату.

Аналіз актуальних досліджень. Ідеї модернізації професійної освіти на основі компетентнісного підходу активно розробляються вітчизняними та зарубіжними дослідниками А. Алексюком, І. Бехом, О. Глузманом, Р. Гуревичем, І. Зимньою,

Н. Кузьміною, А. Марковою, О. Овчарук, Є. Пометун, Дж. Равеном, В. Серіковим, В. Шадриковим, Л. Хоружою, А. Хуторським і ін. Питанням компетентнісного підходу до підготовки студентів з дисциплін циклу безпеки життєдіяльності присвячені роботи Є. Бикової [1], А. Запорожця [2], М. Ігнатовича [4], Є. Желіби [3], А. Романчука, В. Заплатинського [2], В. Бикова, В. Лапіна, В. Худолея [4] та інших.

Мета статті – теоретично обґрунтувати модель формування компетенцій з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців-економістів у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Проблеми визначення понять «компетентність», «компетенції» і «професійна компетентність» стали об'єктами суперечок і обговорень вченими різних країн. Адже вони мають загальний латинський корінь: компетентність – «competence» [5, с. 317] і компетенція – «competentia», що означає узгодженість, поєднання [6, с. 135]. Якщо поняття «компетенція» означає – «коло повноважень будь-якого органу або посадової особи; коло питань, в яких дана особа обізнана, має досвід» [7, с. 241], «компетентність – володіння компетенцією; володіння знаннями, що дозволяють судити про що-небудь» [7, с. 241], а «компетентною» вважається людина, «що володіє компетенцією; обізнана в певній галузі» [7, с. 241] або має достатні знання в якій-небудь галузі [8], то його стали часто вживати як складову компетентності або її аналогію, що в наш час не вважається обґрунтованим.

Так англійський учений Дж. Дорівнює, один з розробників сутності поняття, вважає, що компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в певній галузі та яка включає вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за власні дії [9, с. 184]. В свою чергу, А. Хуторський під поняттям компетентність розуміє володіння людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї і об'єкта діяльності [10, с. 60]. Хоча він розглядає «компетенцію» як складову «компетентності», але визначає її як наперед задані потреби підготовки особистості до діяльності, а компетентність – як сукупність вже сформованих якостей особистості і наявність мінімального досвіду діяльності в заданій сфері [10, с. 61].

В Україні поняття «компетентність» за своєю суттю розглядається як близьке до поняття «професіоналізм», «висока кваліфікація» та стосується виконання службово-професійних обов'язків. З часом зміст цього поняття змінювалося як у соціальній, так і в освітній сферах. Так в словнику української мови термін «компетентність» застосовується до особи, «яка має достатні знання в якій-небудь області; добре поінформована в чому-небудь», або «яка має певні повноваження, повнопевна, повновладна» [11, с. 445]. Компетентність можна визначити як рівень освіченості, достатній для самоосвіти та самостійного вирішення проблем, що виникають, і визначення своєї позиції. А поняття компетенції «охоплює знання і розуміння (теоретичні знання в академічній галузі, здатність знати і розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими людьми в соціальному контексті); предметна область, у якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності» [12].

Проведений нами аналіз показує, що поняття «компетентність» і «компетенція» є системними і отримали широке використання в різних видах діяльності людини для

позначення її високої якості. З метою опису якості підготовки та діяльності фахівців, ці поняття використовуються і в педагогіці. Цінність введення поняття «компетентність» полягає в його здатності змістовно об'єднати риси особистості, результати її утворення та діяльності в єдиний показник якісних проявів її професійної і побутової життєдіяльності.

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України» в 2011 році була затверджена типова навчальна програма, яка визначає зміст, обсяг навчання та форми контролю знань нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для вищих навчальних закладів для всіх спеціальностей за освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший спеціаліст», «бакалавр» [13]. Засвоївши дисципліну «Безпека життєдіяльності» майбутні бакалаври (молодші спеціалісти) повинні володіти сукупністю загальнокультурних та професійних компетенцій з питань безпеки життєдіяльності у відповідних напрямках підготовки для вирішення професійних завдань, пов'язаних із гарантуванням збереження життя та здоров'я персоналу об'єктів господарювання в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій. Професійні компетенції охоплюють виробничо-технологічну, організаційно-управлінську, проектно-конструкторську, педагогічно-консультативну та контрольно-консультативну діяльності.

Комплексні дослідження процесу формування компетентності з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців у професійній підготовці, визначення факторів впливу на його характеристики, розробка інструментарію для діагностики та оцінки рівнів сформованості, надав нам можливість побудувати модель цього процесу і встановити взаємозв'язки між її основними блоками (рис.). Розроблена нами модель формування компетентності з безпеки життєдіяльності має умовну структуру блоків і складається з варіативних за змістом і з характерними особливостями компонентів, між якими існує взаємозв'язок, взаємозалежність і внутрішня підпорядкованість, динамічність, активність, цілеспрямованість і здатність зберігати стійкість.

Нормативно-цільовий блок відображає вимоги ринку праці до рівнів сформованості компетенцій майбутніх фахівців-економістів і викладачів, залучених до їх підготовки; вимоги галузевих стандартів; форми, методи і засоби навчання, представлений декількома компонентами. Нормативний компонент визначається нормативними вимогами галузевих стандартів за відповідними напрямами підготовки у певній галузі знань якими визначені освітні цілі; представлений стандартизований перелік навчальних дисциплін: нормативна, за вибором вузу і за вільним вибором студента; по циклах: гуманітарна та соціально-економічна, природнича та математична, професійна та практична підготовки.

Компонент вимог ринку праці до рівнів сформованості компетенцій майбутніх фахівців-економістів і викладачів, залучених до їх підготовки, встановлює рівень відповідності між цілями, завданнями, формами та засобами освіти через варіативний компонент її змісту, забезпечує реалізацію змінюваних і, як правило, зростаючих вимог ринку праці до рівнів їх компетенцій.

Компоненти нормативно-цільового блоку спрямовані на досягнення мети: формування компетенцій майбутніх фахівців-економістів у професійній підготовці. Досягнення цієї мети стає можливим за умови розробки відповідного змістовного

наповнення, визначення критеріїв і рівнів сформованості цих компетенцій, на які могли б орієнтуватися викладачі та фахівці в процесі професійної підготовки, самоосвіти та саморозвитку.

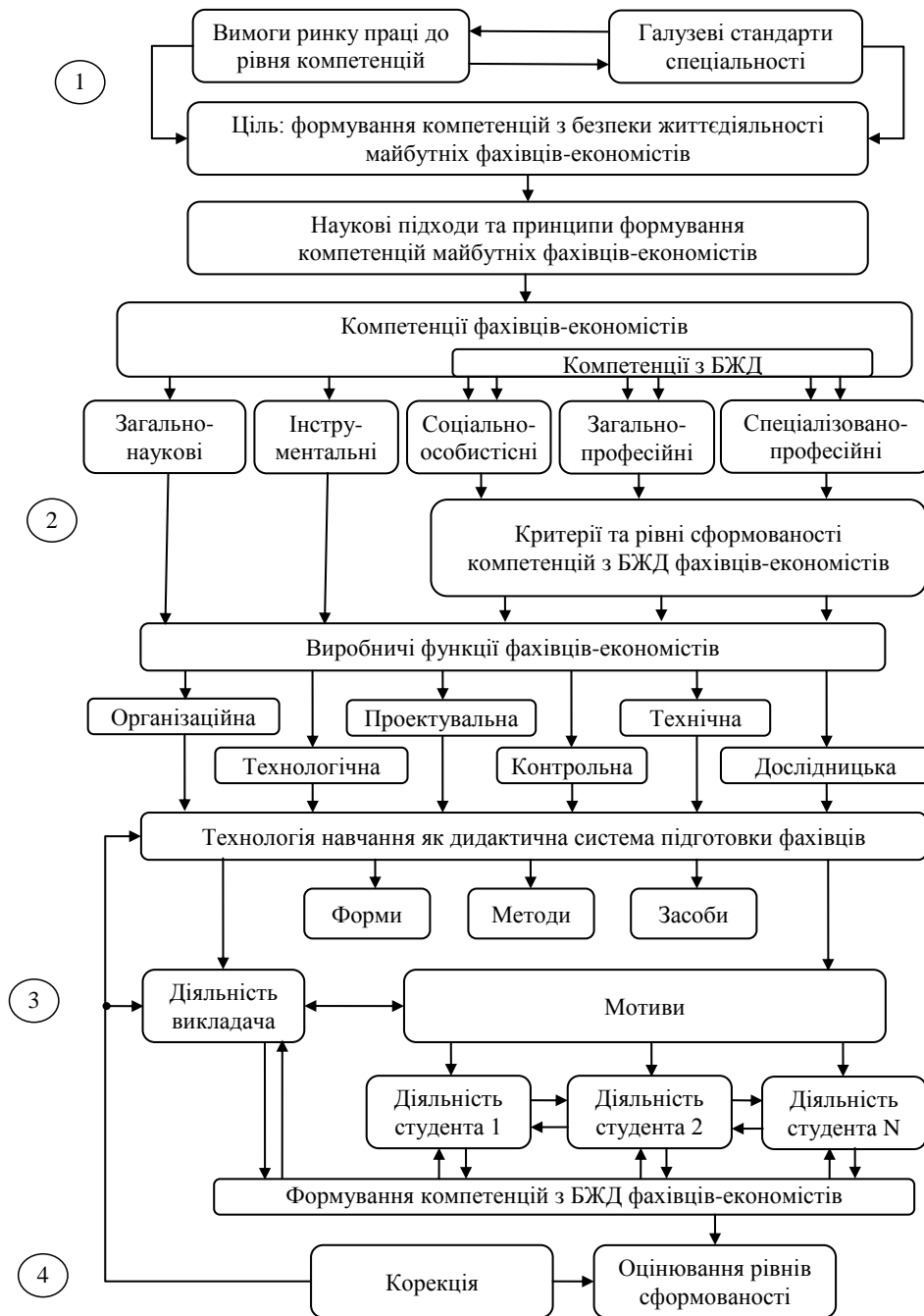

Рис. Модель формування компетенцій з БЖД майбутніх фахівців, де 1 – нормативно-цільовий, 2 – змістово-критерійний, 3 – технологічний, 4 – діагностико-коригувальний блоки

Змістовно-критерійний блок визначає наукові підходи та принципи щодо формування компетенцій майбутніх фахівців; компоненти їх змістової структури взагалі, а також з безпеки життєдіяльності зокрема; критерії та рівні сформованості компетенцій з

безпеки життєдіяльності для успішного виконання основних виробничих функцій фахівцями, з урахуванням ризику виникнення на об'єктах господарювання природних, техногенних і соціальних небезпек.

Принципи сучасної дидактики створюють цілісну систему, коли реалізація одного принципу пов'язана з реалізацією інших. Умовно дидактичні принципи поділяються на філософські (загальнонаукові) – науковість, системність, зв'язок теорії з практикою; психологічні – індивідуальний підхід до студентів, врахування вікових особливостей і т. д., а також безпосередньо дидактичні – систематичність, міцність засвоєння знань, цілеспрямованість навчання, активна і самостійна діяльність студентів, відповідальність за результати навчання і т. д. Тому в процесі формування компетенцій з БЖД ми дотримувалися основних наукових підходів до організації навчально-виховного процесу майбутніх фахівців, які знайшли застосування в сучасному менеджменті, як-от: системний, синергетичний, ситуаційний і процесний.

Різні підходи породжують певні ризики, тому що при їх використанні, по-перше, по-різному використовують інформацію як основу, а прогнозування і планування – як інструменти управління; по-друге, неоднаково застосовують методи прогнозування і планування. Але комплексний аналіз рішень, отриманих у рамках різних підходів, дозволяє істотно знизити ступінь ризику будь-якої професійної діяльності: економічній, освітній, технічній тощо.

Вимогами державних стандартів вищої освіти передбачено формування у майбутніх фахівців загальнонаукових, інструментальних, соціально-особистісних, спеціалізовано-професійних і загальнопрофесійних компетенцій, до яких відносяться компетенції з безпеки життєдіяльності, відповідно до вимог типової навчальної програми дисципліни. Компонент вимог до критеріїв і рівнів сформованості компетенцій з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців і викладачів, залучених до їх підготовки, встановлює перелік критеріїв та рівнів сформованості цих компетенцій. Визначені нами в процесі дослідження критерії дозволяють оцінити рівні сформованості компетенцій з БЖД майбутніх фахівців-еконістів у процесі професійної підготовки та простежити їх зміни і розвиток на різних етапах професійної діяльності.

Компонент виробничих функцій визначає основні вимоги до функцій майбутньої професійної діяльності фахівців: організаційної, технологічної, управлінської, контрольної, технічної, прогностичної.

Технологічний блок передбачає здійснення процесу формування компетенцій з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки та складається з компонентів форм, методів і засобів її формування. Компонентом форм навчання визначені основні форми, до яких відносяться лекції, семінари, практичні та індивідуальні заняття, самостійна позааудиторна робота, виробнича практика. Компонентом методів навчання передбачено використання інноваційних методів навчання: дискусій, інтерактивного спілкування, ділових і рольових ігор, аналізу конкретних ситуацій, участь в електронному листуванні, пригодницьких ситуаціях і відеоконференціях. Компонентом засобів навчання визначається обов'язкове застосування в процесі практичної підготовки майбутніх фахівців персональних комп'ютерів, відео- та аудіопристроїв, сканерів, принтерів, модемів та іншого мережевого обладнання,

сертифікованого загального та спеціалізованого програмного забезпечення, адже ефективність формування компетенцій з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців підвищується при умовах сформованості у них професійної мотивації і активної взаємодії як з викладачем, так і між собою в процесі професійної підготовки. Варіативної побудова освітнього процесу у вищих навчальних закладах відповідно до вимог Болонського процесу дозволяє майбутньому фахівцю здійснювати вільний вибір траєкторії навчання, реалізувати свої індивідуальні потреби.

Діагностико-коригувальний блок складається з компонентів оцінки рівнів сформованості компетенцій та корекції. Компонент оцінки рівнів сформованості передбачає виконання функцій контролю та оцінки з боку викладача результатів навчання, що дозволяє співвіднести ті цілі, які були визначені на його початку з реальними досягненнями студентів, складнощами з якими вони зіткнулися, рівнем набутих компетенцій, знань і умінь. До методів діагностики сформованості компетенцій з безпеки життєдіяльності фахівців відносяться: методи усного контролю: іспити, колоквиуми, індивідуальне опитування, усні заліки; методи письмового контролю: контрольні письмові роботи, письмові іспити, письмові заліки, тестування; тестовий контроль з допомогою комп'ютера; методи самоконтролю з боку студента: самостійний пошук помилок, уміння самостійно оцінювати свої знання та напрями вдосконалення, самоаналіз та ін. Отже, ці форми діагностики дозволяють достовірно визначити рівень сформованості компетенцій з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців-економістів у процесі професійної підготовки, а також виявити труднощі, з якими зіткнувся викладач на шляху до вирішення поставлених завдань і ефективно їх усувати в майбутньому. Використання компонента корекції забезпечує зворотний зв'язок та можливості корекції як компонент технології навчання, так і діяльності викладача з її практичної реалізації.

Висновки. Розроблена модель формування компетенцій з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців універсальна за своєю структурою і може бути вдосконалена за рахунок варіативності змісту кожного з її компонентів. Для успішного формування компетенцій з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців потрібно забезпечити диференціацію змісту, форм та методів навчання і виховання; безперервність навчально-виховного процесу на різних рівнях навчання; комплексний взаємозв'язок теоретичного матеріалу з практичною підготовкою; можливість моделювання основних професійних ситуацій; активну взаємодію педагогів зі студентами і студентів між собою в процесі навчання і виховання; встановлення атмосфери партнерських відносин, співробітництва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Про питання необхідності коригування програм навчальних дисциплін з безпеки з урахуванням основних положень «Концепції державної програми розвитку освіти» / О.В. Бикова [та ін.] // Безпека життєдіяльності. – 2008. – № 7–8. – С. 51–53.
2. Питання державного регулювання викладання у ВНЗ дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Охорона праці та цивільний захист» / О.І. Запорожець [та ін.] // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 11. – С. 11–13.
3. Желібо Є.П. Проблеми викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» у ВНЗ України / Є.П. Желібо, І.С. Сагайдак // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 12. – С. 35–36.
4. Ігнатюк М.В. Проблеми викладання курсу «Безпека життєдіяльності» студентам економічних спеціальностей / М.В. Ігнатюк, В.Ю. Худолей // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 10. – С. 42–43.
5. Большой толковый социологический словарь / сост. Д. Джерри, Дж. Джерри. – Т. 1 : А–О. – М. :

Вече, АСТ, 1999. – 544 с.

6. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция : Л.Ф. Ильичев [и др.]. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 815 с.

7. Словарь иностранных слов / гл. ред. Ф.Н. Петрова. – 14-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – 608 с.

8. Педагогический словарь : для студ. высших и средних педаг. учеб. заведений / сост. Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : Издат. центр «Академия», 2000. – 176 с.

9. Равен Дж. Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.

10. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

12. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти. Лист МОН України № 1/9-484 від 31.07.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elib.crimea.edu/zakon/list484.pdf>. – Дата доступу: 01.12.2013.

13. Типові навчальні програми нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Цивільний захист». – К. : Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2011. – 72 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Кобилянський Олександр Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності Вінницького національного технічного університету.

Коло наукових інтересів: розробка теоретичних та методичних засад навчання з безпеки життєдіяльності студентів вищих навчальних закладів і заходів та засобів з збереження життя та здоров'я працюючих формування.

Кобилянська Ірина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри безпеки життєдіяльності Вінницького національного технічного університету.

Коло наукових інтересів: розробка теоретичних та методичних засад навчання з безпеки життєдіяльності студентів вищих навчальних закладів.

МОДЕЛЬ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СТОХАСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Олена ТРУНОВА

В статті з метою подальшого розвитку системно-інтеграційних уявлень про функціонування і розвиток майбутнього економіста, розгляду всіх складових компетентнісного підходу, формування стохастичної компетентності запропоноване використання поняття життєвого циклу компетенції (ЖЦК). Розглянута динамічна модель ЖЦК та її основні п'ять фаз: планування, формування, зростання, зрілості, диверсифікації/занепаду. Для кожної фази наведена її ґрунтовна характеристика: визначені мета, зміст, структура. Виділені фактори, що визначають рух компетенції від однієї фази свого розвитку до іншої та механізм переходу від стадії до стадії.

The article states that the competence of the graduate determines its competitiveness in the labor market for universities is an indicator of effectiveness of its educational activities. Competence is a complex structure consisting of various components (knowledge, skills and experience of) formed progressively as training. The aim of the process is the formation of a certain level of competence of its formation. Characteristic formation process is the level of competence of its formation, which changes over time.

In order to further the development of system-integration ideas about the functioning and future development economist and review of all components of the competency approach proposed use lifecycle competence (LCC). Considered LCC dynamic model and its five main phases: planning (forming database disciplines, define a set of competencies, structure formation main educational program (MEP),